

Кеверески Љупчо¹

Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Педагошки факултет

Битољ

UDK: 371.95

Македонија

ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.54-69

Оригиналан научни рад

ФУНДАМЕНТАЛНАТА СТРУКТУРА НА МОРАЛНО-ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ НА НАДАРЕНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Овој труд е обид да се дијагностицираат доминантните морално етички вредносни ориентации на надарените во Република Македонија, кои претставуваат персонални импулси на нивната имплицитна и експлицитна природа. Врз основа на тоа прогностички да се проектира футуристичката животна и професионална мапа. Неизбежно во трудот ќе се бара корелативната поврзаност помеѓу традиционалните и современите предизвици на човечкиот индивидуалитет.

Во трудот ќе бидат истражувани морално-етичките вредносни ориентации на 70 членови на МЕНСА во Република Македонија. Врз основа на емпириските сознанија од истражувањето може да се претпостави рамковен модел за анализа на институционалните и општествените трансформации во Република Македонија.

Очекуваме дека морално етичкиот сензибилитет на оваа целна група ќе биде евидентен ориентир за непосредните креатори на националната стратегија за целокупниот развој на Република Македонија.

Клучни зборови: надареност, морално етички вредносни ориентации, сензибилитет, трансформации.

Уводни импулси округлог стола

Нагла друштвена трансформација у многим земљама нашег окружења је преуредила друштвени вредносни систем. Тако чак у неким подручјима је, а и уопште универзалне морално-етичке категорије сматрају се опасност за развој самог друства. Као резултат тога лични морално-етички интеранализован концеп је био дезоријентован.

Али данас питање моралности није у опште локална, регионална, национална секвенца веч је оно планетарен феномен оно се и тако мора посматрати и развијати. Сведоци

¹ kever@t-home.mk

смо да се лични конструкт моралности сакрива у круте институционалне и друштвене оквири, али морамо бити свесни да оно претставља неускротлив излазак сунца за сва друштва који у њега виде неизбежан услов друштвеног просперитета или крај друштвене дисхармоније.

Са научне тачке гледишта дуги низ година торијско-емпириску (о) кретање око когнитивистичко оријентисне оске посматрање даровитости и даровитих је било отежавајућа околност да се експлицитно види као један од главних екстракта даровитости. Данас можемо речи да је евидентан научан став да холистички предзнак схватање суштине даровитост је конзензуални концеп који је еквивалентан хомогеној композицији делова уједине у једној целини.

Организатор није имао само феноменалну моќ да препозна следецу коцку у мозаику назван 17 округли сто по именом ДАРОВИТОСТ И МОРАЛНОСТ веч имао сензибилитет да препозна неопходан захтев времена у ком се ова проблематика требало кретати.

Боречи се даровитих да успоставе баланс између лични високо морални композит моралности и уочливо микро и макро аморално окружење дају нам права лекција на путу ка правом путу.

Да се говори о моралности је исто као да се говори о ИД- са Фројдовског концепта схватање личности јер је она данас превисе под притисак не сопственог већ тако званог друштвеног ЕГА.

На крају у оквиру теме бих желео да истакнем да само морално-етички агрегат свих нас посебно даровитих могу динамизирати персонални, институционални и друштвени развој, што је циљ верујем свих нас.

Даровит или талентован није онај који зна себи објаснити како је досао до свој научни продукт већ онај који уме то да објасни другима како је то настало, посебно онима који мање или уопште то не разумеју. Препознатлива морална димензија и сугестија свих нас је не будите сами, будите са онима које не зеле да буду сами. То је привилегија свих скупова.

Вовед

Проучувањето на моралниот развој на личноста во последно време е една од централните теми во општествените научни дисциплини посебно во областа на образованието. Но,

неговото проучување, рефлексии и импликации во општествениот живот биле од различни причини на периферија на научно елаборирање. Пресврт во овој поглед се теориските и емпириските елаборации и истражувања на познатиот автор Колберг кој моралниот развој на индивидот го става во конкретни општествени, институционални и индивидуални ситуации. Многу мал број на автори и трудови се ориентирани да ги отсликаат моралниот концепт, димензии, структура и ориентации посебно на надарените и талентираните посебно во Р. Македонија. Од тие причини овој труд дава скроман придонес во тоа актуелизирајќи ја моралноста во областа на надареноста и талентираноста. Централна карактеристика на надарените и талентираните деца е моралната чувствителност, која што е суштинска за доброто на целото општество. Внатрешните квалитети на надарените и талентираните останале незабележани при формулирањето на надареноста и на талентот.

Надареноста дефинирана како асинхроничен развој и феноменолошки пристап, се фокусира на внатрешниот свет на надарените деца и ја нагласува нивната ранливост во општеството.

Моралноста на надарените и талентираните е израз со интелектуална комплексност. Кога ќе се комбинира со чувствителноста и емпатија кои се изрази за емоционален интензитет, таа се трансформира во морална обврска.

Тие својата личност и идентитет ги развиваат во контекст на вредностите и влијанијата од другите околу нив, бидејќи интеграцијата на одредени вредности на начин на кој индивидуите се гледаат себе си, а и останатите околу нив го определуваат начинот на кој што тие ќе се однесуваат.

Моралот се повикува на концептот на хуманата етичност која се однесува на прашањата за доброто и злото, за правилното и погрешното, употребено во три контексти: индивидуална свесност, системи на принципи и одлуки-понекогаш наречени морални вредности во рамките на културната, религиозната, световната, хуманистичката или пак филозофската заедница и кодексите на однесувањето.

Моралот се однесува на тоа како луѓето треба да се однесуваат еден кон друг и како се однесуваат кон останатите членови во општеството.

Личната моралност се однесува на правилните и неправилните намери, мотивации или постапки на начин на кој

што биле научени, произведени или пак создадени од секоја индивидуа.

Она што се наметнува како прашање е дали морално развиена личност е оној кој што ги разбира моралните прашања или пак се однесува етчки спрема другите луѓе?

Истражувањата на развојот на моралот вообичаено се фокусираат на внатрешната состојба на индивидуата. Во рамките на образованието на надарените се бара доказ за извонредните квалитети на овие деца и притоа некои автори ја истражуваат афективната состојба како што е високо развиената желба за правда и праведност а други пак, го мерат когнитивниот развој како што е препознавањето и прифаќањето на универзалните морални принципи.

Надарените и талентирани деца се дефинирани како когнитивно и креативно напреднати. Уште многу одамна се верувало дека тие се повеќе морално развиени од просечните. Тука би можеле да го споменеме и Платон кој советувал за доблесни и мудри водачи да се избираат најспособните граѓани.

Конфуције пак зборувал за примерна личност која е прониклива, со висока интелигенција и која што поседува знаење од многу области, личност која ги поседува сите божествени доблести.

„Алтернативниот аспект, е дека надарените и талентирани ученици имаат морална должност да бидат морално развиени, да ги облагородуваат водечките вештини и да направат огромен придонес за општеството и решавањето на општествените проблеми”. Џувел (Jewell, 1999)

Моралната чувствителност кај надарените и талентирани деца

Уште од рана возраст, многу надарени и талентирани ученици покажуваат знаци на морална осетливост. Овие деца се грижат за другите, сакаат да ја олеснуваат нивната болка и страдањето, или пак покажуваат напредната способност да размислуваат за апстрактни идеи како што се: правдата и правичноста, многу често поставуваат прашања, изразуваат грижа за светските проблеми и плачат кога ќе слушнат дека животните се третирали немилосрдно.

Оваа емпатичност кон страдањата на другите ги прави надарените и талентирани особено ранливи кон неправдата

која ја гледаат на телевизија, во училиште или пак во светот околу нив. Многу често се чувствуваат беспомошни да реагираат и тоа чувство на беспомошност може да ги доведе до очај и самокритичност, затоа што тие себе си се сметаат за одговорни за таквите ситуации.

Поради нивната емоционална комплексност надарените и талентирани деца постојано размислуваат како да ги подобрат различните ситуации кои се случуваат околу нив и воопшто во светот. Тие согледуваат колку далеку се состојбите во светот од нивниот идеал и поради тоа се разочарани и очајни.

Почетоците на моралната осетливост се најдени во развојот на емпатијата помеѓу децата и грижливите родители. Тоа, исто така е и основата за формирање на идентитетот и развојот на личноста.

„Почнувајќи од многу рана возраст, многу надарени и талентирани ученици покажуваат чувствителност кон моралните прашања во однос на нивната емпатичност кон другите, идеализам, грижа за глобалните прашања како и во нивното напредното разбирање и расудување за моралните теми“. Џувел (Jewell, 1999),

„Чувствителноста се јавува во многу форми: нивните чувства многу лесно можат да се повредат, тие сочувствуваат со другите, се однесуваат заштитнички, многу лесно почнуваат да плачат, тие ги ~увствуваат емоциите на другите, тие се силно погодени од критиките, а и реагираат на светлина, врева, различни ткаенини, загадувањето на воздухот и одредена храна. Перфекционизмот и напнатоста се исто така најчестите карактеристики кога родителите ги опишуваат своите надарени деца.“² Силверман (Silverman, 1993), *Social development, leadership and gender issues: Counselling the gifted and talented* (pp. 291-327). Denver: Love Publishing.

Друга карактеристика на личноста на надарените деца е интровертноста. Тие покажуваат длабоки чувства, тие се интроспективни и наместо да се однесуваат агресивно спрема другите, тие се повлекуваат во себе.

Иако постојат уште многу други карактеристики на надарените деца, чувствителноста, перфекционизмот, напнатоста и интровертноста имаат особено развојно,

психолошко и социјално значење. Кога се комбинирани, овие четири карактеристики ја создаваат емоционалната комплексност на надарените.

Теории за моралниот развој на надарените и талентираните деца

Оценувањето на теориите за развој на моралот е тешко, поради недостиг на доследна и издржлива дефиниција. Некои автори развојот на моралот го дефинираат како способност да се разбираат универзалните начела на правда и да се биде праведен. За други пак, тоа е способност да се емпатизира со другите и соодветно да се реагира за да се олесни и ублажи нивното страдање и болка. И размислувањето и сочувствителноста се неопходни при создавањето на моралните однесувања.

Најзначајните теории за развој на моралот, теориите на Колберг (Kohlberg, 1982) и на Гилиган (Gilligan, 1982), се базираат врз филозофските аргументи за основата на развојот на моралот. И двете се развојни теории во кои индивидуите се развиваат од една кон друга етапа како што растат и создаваат способност за да донесуваат комплексни одлуки. Она по што се разликуваат е начинот на кој што индивидуите ги донесуваат одлуките.

Теоријата на Колберг (Kohlberg, 1984) се фокусира на употреба на разумот за да се донесуваат заклучоци кои мора да се донесат за да се биде фер и праведен во одредени ситуации, додека алтруизмот, сочувствителноста и емпатијата се помалку важни отколку принципите на правдата и не се главниот дел од промислениот процес на донесување на морални одлуки.

Морално размислува оној кој што знае дека е потребна морална одлука, ги разбира принципите кои се универзални, размислува за доброто на другите, и на крај резимира т.е донесува праведна и фер одлука.

Во оваа теорија се вели дека развојот на моралот е поврзан со когнитивниот развој на детето и таа била применувана кога се тествирале исклучиво надарени деца, додека теоријата на Гилиган (Gilligan, 1982) се однесува на односот помеѓу индивидуите и се базира на емпатичните односи помеѓу нив. Да се сочувствува со болката или тешкотијата на другиот е основата на моралноста кај човекот,

за тоа е потребен емпатичен однос кон другите и чувствителност кон потребите на другите како и желба да се реагира соодветно со цел да им се помогне. Со ваквиот начин на размислување повеќе се рефлектира чувствителноста кон другите отколку размислувањето што е принципиелна или непринципиелна постапка.

Тука би можеле да ја споменеме и теоријата за емоционалниот развој на Дабровски (Dabrowski, 1972) која се базира на емоционалниот развој на чувствителните, неагресивните, високо интелегентните и креативните индивидуи. Тој смета дека овие индивидуи се угнетени во самото општеството кое е насочено кон натпревар, статус, моќ и богатство.

Дабровски претполага дека одредени вродени однесувања ја создаваат основата за развојот на повисоките вредности во животот. Со невролошки истражувања, тој открил дека креативно надарените поинтензивно реагираат на различни видови на дразби и овој феномен го нарекол хиперсензитивност и притоа колку повеќе е изразена хиперсензитивноста толку повеќе се развиени етичките вредности.

Чувствителноста, перфекционизмот, напнатоста и интровертноста се аспекти на емоционалната хиперсензитивност: „емоционална поврзаност и наклонетост, грижа за другите (емпатија), чувствителност во врската, самовреднување и само-проценување, чувство на неадекватност и инфериорност, интензивни чувства-највисок степен на емоции, комплексни емоции и чувства, и потиснување чувствата (плашливост и страмежливост) .

Дабровски (Dabrowski) за индивидуите кои покажуваат хиперсензитивност вели:

„ тие се способни да ја постават хуманоста на највисокото ниво на вредностите, но тие се изложени на висок ризик да бидат уништени од општеството поради нивните неразделни разлики“. Дабровски (Dabrowski, 1979/1994).

Вредностите за кои зборувам се неопходни за хармоничен живот и тука спаѓаат: емпатичен однос спрема другите, толеранција, а не агресија, одговорност кон другите и кон себе, третирање на сите спрема исти стандарди, да се помагаме меѓусебно, внимателност кон повредените и навредените, кон болните, инвалидите, осамените, искреност,

веродостојност и грижливост кон другите луѓе и воопшто кон општеството и средината.

Меѓутоа, индивидуите кои ги поседуваат овие вредности многу често се отфрлени во едно нечувствително општество, и се третираат како неприлагодени и несоодветни. Дабровски ги нарекува невротички со високи идеали –рудници со општествено богатство. Кога нивната емоционалност, таленти и чувствителност би биле откриени на многу рана возраст, општеството и науката би имале огромна корист.

Вредностите пренесени од Дабровски најчесто можат да се видат според тоа како родителите ги опишуваат надарените и талентираните деца:

- *Чесен:* секогаш ја кажува вистината, дури и ако знае дека ќе западне во неволја;

- *Чувствителен:*

-покажува грижа за чувствата на другите;

-неговите чувства може многу лесно да бидат повредени, има јасна претстава за тоа што е правилно, а што е погрешно;

- *Прилично чувствителен кон чувствата на другите:* има добро развиено чувство за правда. Се спријателува со непопуларните ученици во одделението и не ја толерира немилосрдноста од другите ученици. Коментира ако наставникот не ги третира сите ученици подеднакво.

- *Многу чувствителен:* многу лесно се вознемирува од критики или игнорирање на нејзините сугестии. Таа е многу зрела за своите години. Сочувствителна, и многу свесна за чувствата и потребите на другите лица, непристрасноста, моралните прашања и вредности. Многу лесно им простува на оние кои ја навредиле.

- *Поседува свест и совест и добро развиено чувство за морал и морални вредности* кои се над правилата. Мисли што е добро во оваа ситуација, во овие околности.

- *Има силно развиено чувство за добро и лошо, правилно и погрешно* следејќи го нејзиниот/ неговиот инстинкт.

Надарените деца имаат вродено чувство за правилно и погрешно. Постојат илјадници случаи кога надарените деца се борат со неправедноста, создаваат пријателства, ги заштитуваат хендикепираните деца, реагираат на емоционалните потреби на другите, премногу се вознемируваат кога некој нивен соученик е навреден, плачат кога гледаат насилство во цртаните филмови, стануваат

вегетаријанци поради љубовта која ја покажуваат кон животните, одбиваат да возвратат кога некој ќе ги нападне, бидејќи тие сите форми на насилство вклучувајќи ја и самоодбраната ги сметаат за морално погрешни и пишуваат поеми за болката и страдањата во светот.

Моралната компонента кај надарените и талентирани се развива во зависност од коефициентот на интелигенција и зависи од неговата големина: колку повисок коефициент на интелигенција толку порано се развива моралната компонента на надареноста кај детето. Терман (Terman, 1925) ја проучувал емоционалната стабилност, општественото прилагодување и моралниот карактер на надарените, бидејќи открил дека сите овие аспекти на развојот се тесно поврзани со напредната способност за спознавање.

Надарените деца имаат покомплексен внатрешен живот, рано покажуваат морална интереси и зголемена свест за светот. Се поголем број на примери ни покажуваат дека надарените деца се морално напреднати, но за жал постојат и надарени деца кои се емоционално оштетени поради запоставување, занемарување, нечувствителност кон нив и недоволно разбирање. Малтретирани од доминаторниот систем, тие се наоѓаат во оклопот на доминантната нечувствителност и мораат да ја прифатат. Овие деца претставуваат поголема опасност за општеството отколку просечните деца, бидејќи имаат поголем интелектуален капацитет за да се возвишуваат себе си.

Постојат и надарени деца кои се *еднострани* во нивниот развој, на кои им се овозможило да ги развиваат нивните специфични таленти без да им биде посветено еднакво внимание во однос на нивниот емоционален и социјален развој.

Во општеството во кое доминантните принципи преовладуваат, за едно дете без разлика колкав е степенот на неговата надареност, би било многу тешко да се спротивстави на културализацијата. Концептите на силата, моќта, насилството и експлоатацијата се втемелени во начинот на кој детето го разбира светот. „Надарените деца се загрижени поради војната, за средината, за бездомништвото, сиромаштијата, криминалот и дрогата. Момчињата на насилството гледаат како на единствено решение за интерперсоналните конфликти. И влијанието на врсниците и на медиумите околу нив ги наведуваат надарените, особено

момчињата на конфликт со нивните внатрешни чувства и одлуки“. Ловецки (Lovecky, 1997)

Додека моралната чувствителност е во корелација со надареноста во раните години, постои опасност таа да биде закопана од изложеноста на средината, особено од непопустливиот притисок од медиумите кој постојано ја глорифицира доминантноста, дури и во детските цртани филмови. Некаде во основно образование, морално свесните деца, посебно момчињата, застануваат пред две патеки: Или да станат жртви или да се докажат себе си, така што ќе станат дел од владеачкиот систем.

И покрај моќта на културализација, Дабровски (Dabrowski, 1964) не потсетува дека постојат индивидуи кои ги пречекоруваат културните услови за да се самоактуелизираат и да станат морални лидери. Проучувањата на моралните личности земени како пример се силни индикатори дека тие индивидуи биле интелектуално надарени.

Правдата, сама по себе е апстрактен концепт, како што е и разбирливоста на изразот „она што мора да биде“ и оттука би можеле да заклучиме дека за да може индивидуата да ја согледа неправдата и за да покаже отпор кон неа, потребно е високо ниво на интелигенција, емпатичност и силна волја.

Проблемот на асинхроничност кај надарените и талентираните деца и моралната осетливост

Надарените и талентираните деца покажуваат многу несовпаѓања во развојот на интелектуалните, социјалните, емоционалните и физичките области, во однос на хронолошката возраст со нивните врстници може да покажуваат поразвиено интелектуално мислење, но кога станува збор за социјалното и емоционалното однесување и функционирање би можеле да ги приближиме кон нивните врстници. Исто така, степенот на нивната емоционална и социјална зрелост може да варира во однос на ситуацијата во која се наоѓаат како и од учесниците. Детето кое е емпатично и сочувствително во една ситуација може да биде себично и незаинтересирано.

Детето кое размислува на извонредно високо ниво за моралните прашања може да не е поспособно од неговите врстници при решавањето на општествено социјални ситуации на еден справедлив и взаемен начин. Да се знае или да се биде

способен да се реагира сочувствително или пак да се заземе морален став за тоа што е фер не мора да значи дека детето ја разбира својата постапка и дека може да објасни зошто постапило на тој начин.

Многу теоретичари го забележале взаемното дејство помеѓу асинхроничноста на хронолошката возраст на надарените и талентирани деца и напредната осетливост кон моралните прашања. Беб, Макстрот и Толан (Webb, Mackstroth & Tolan, 1982) ги дискутирале разликите помеѓу надарените деца и нивните врсници во однос на нивниот напреднат морален развој и дошле до сознание дека таквата напредност може да доведе до стрес поради склоноста на детето да ги истражува, дури и да ги оспорува информациите кои неговите врсници ги примаат без прашање. Исто така надарените и талентирани деца кои се на помала возраст потешко се справуваат емоционално со идеите кои тие самите ги генерираат, а некои дури се обидуваат да ги претпостават одговорностите на возрасните иако не се емоционално зрели за да ја прифатат човечката склоност за да се грешат, или пак да го прифатат фактот дека еден проблем не секогаш резултира со добро решение.

Друг автор кој би можеле да го споменеме е Грос (Gross, 1993) кој ја проучувал разгранетоста на напредниот морален развој. Децата во нејзиното истражување покажале поизразена свесност при размислувањето и чувствувањето кое ги прави различни од нивните врсници. На пример, ставот на едно момче во нејзиното истражување во однос на моралните и етичките прашања како што се: правдата, праведноста, личната одговорност бил поизразен и понапреден во однос на неговите врсници.

Многу надарени и талентирани деца, од многу рана возраст покажуваат тенденција да ги преиспитуваат и да се спротивставуваат на правилата за кои мислат дека не се фер и не се праведни. „Колку повисока е моралната чувствителност и асинхроничноста на надарените и талентирани деца, толку тие се поранливи“. Силверман (Silverman, 1994). Тврдење кое треба јасно да се има предвид во овој контекст односно во проучување на проблематиката на надареноста.

Заклучок

Евидентаната морална криза во глобални рамки која е поврзана со перцепцијата на промени во општеството, односно промени во "културниот идентитет и начин на живот", даде повод да се актуелизира прашањето за моралниот легитимитет на општествата и на секоја индивидуа поединечно. Младите се тие преку кои се пресликуваат и вреднуваат перспективите на моралните димензии во макро и микро структурните биосоцијални организации на живеење. Што се однесува до надарените асинхроничноста на нивниот развој, особено во областа на моралната чувствителност, доведува до разгледување на посебни прашања кои треба да бидат решени со цел да се развијат внатрешни граници како и соодветни интерперсонални интеракции кај овие деца. Тие имаат потреба да научат како да се справат со страдањата, со болката, како да ги толерираат разликите и да одлучат како и кога да заземаат непопуларни ставови за вредностите и ставовите кои ги негуваат.

Чесноста, праведноста, моралните, глобалните прашања и чувствителноста кон другите се секојдневни теми во животот на надарените и талентираните деца. Најголемиот дел од популацијата на надарените и талентираните покажуваат висок степен на морална чувствителност која ги прави ранливи.

Ако сакаме да имаме морални лидери, ние треба да го разбираме и негуваме внатрешниот свет на надарените и талентираните, да ја разбираме вродената врска помеѓу арстрактното мислење, комплексноста, моралните вредности и еволуцијата на општеството.

Кога се одрекуваме од терминот надарен, ние губиме многу повеќе отколку име. Ние одбравме да ја игнорираме богатата, длабоката внатрешна средина од која моралната чувствителност и повисоките вредносни системи произлегуваат. Ние како да сме ја заборавиле личноста и душата на детето. А тоа воопшто не е мудра одлука.

Од тука би можеле да заклучиме дека надарените деца кои покажуваат сочувствителност се особено ранливи кога ги изразуваат моралните грижи за проблемите во светот. Тие ризикуваат да бидат скршени, совладани од болката која ја чувствуваат, бидејќи тие се уште не создале ефективни начини за да се справуваат со силни емоционални содржини, а

понекогаш треба да се справуваат и со реакциите на возрасните кои може да не ги задоволуваат нивните очекувања. На пример, дете кое сака да им помогне на другите нема да може да го разбере колебањето на родителите за да се направи тоа.

Ќе завршиме со рedefинирање на тврдењето на Хопер (Ноорер, 2003) дека на моралните вредности треба да гледаме како на динамички и мотивациско интернализирани стандарди или критериуми за рутирање на однесување и дека младите луѓе треба да се здобијат и развијат опции на некогнитивни вредности во себе, за себе и светот околу себе." (Toomela, 2007). Сметаме дека овој труд во Р.Македонија ќе го подигне сензибилитетот на сите оние кои се заинтересирани моралоста преку надараноста да актуелизира конкретни општествени морални дилеми значајни за сите нас.

Литература

- Aisbett, B. (1996): *Letting it go*, Harper Collins Publishers, Sidney, Australia
- Arnaudova, V., M, Ilieva., L, Kevereski. (2001): *The treatment or gifted and talented in the Republic of Macedonia*, International Conference proceedings, Rovinj Croatia, Edited by Jasna Cvetkovic Lay, Zagreb
- Assoline, S.,(1997): *Assessment of gifted children*, L. (1993).Iowa v Acceleration Scale.The Belin Blank Center. The University of Iowa,Iowa.
- Bnbow,S,R .,& Lubinski, D. (1997): Intellectually talented children:Howcan we best meet their needs In .Colangelo & G.A.Davis (Eds.) , Handbook of giftend education
- Van Tassel -Baska , J. (1992) :*Educational decision making on acceleration and grouping*. Gifted Child Quarterly,3,
- Vialle, W.,Ashoton ,T.,Carlson ,G.&Rankin,F.(1997):*Acceleration : The good, the bad and the ugly*. Paper presented at the 12thWorld Conference ofthe World Council for Gifted and Talented Children, Seattle, Washington ,USA.
- Gross, M. (1984). *Acceleration of gifted and talented children in Australia*. South Australian Association for Gifted and Talented ChildrenNewsletter

- Gross, M. (1995) . *Current research on the acceleration of gifted and talented students*. Address to the meeting of the NSW Chapter of the Australian College of Education .29thNovember ,1994. Monograph No 23. Australia
- Dabrowski (1994) :*The heroism of sensitivity*. (E. Hyzy-Strzelecka, Trans.) *Advanced Development*, 6,87-92.
- Daurio,S.P. (1977) : *Educational enrichment versus acceleration*:A review of the literature .In W.C. George, S.J. Cohen & J.C.Stanley(Eds), *Educating the gifted : Acceleration and enrichment* Baltimore : Johns Hopkins University Press.
- Hooper, C., Zbar, V., Brown, D., Bereznicki, B. (ur.) (2003.), *Values education study: Literature review. Values education study - Final report* , Curriculum Corporation, Melbourne
- Ilieva, M. & L, Kevereski. (2000): *Mental Models for Gifted and Talented Children in the Republic of Macedonia*, Abstracts of the Papers Submitted to the Conferences, Edited by Laszlo Balogh & Laszlo Toth, Debrecen
- Кеверески, Л., и Николоска ,Н. (2007), *Kakov nastavnik ime treba na nadarenite i talentiranite*, Kiro Dandaro, Bitola
- Kohlberg, L., (1974): "Education, Moral Development and Faith". *Journal of Moral Education* 4 (1)
- Momks & Mason (2000): *Developmental Theories and Giftedness, International Handbook of Research and Development of Giftedness and talent*, Pergamon Press;
- Lovecky V.Deirdre. (1997): *Identity development in gifted children: Moral sensitivity*
- Passow,A.H. (1996): *Acceleration over the years* . In C.P.Benbow&D.J. Libinski (Eds.),*Intellectual talent: Psychometric and social issues*, Baltimore : Johns Hopkins University Press.
- Pressey, S.L.(1949): *Educational acceleration : Appraisal of basic problems* . (Bureau of Educational Research Monographs, No .31). Columbus : Ohio State Universitu Press.
- Saylor,M.F.& Brookshire,W.K. (1993): *Social,emotional,and behavioral adjustment of accelerated students, students in gifted classes , and regular students in eighth grade*.*Gifted Child Quarterly*,.
- Silverman, (1994) :*The moral development of gifted children*,17, 110-116
- Sellin F.Donald & Birch W.Jack. (1982). *Psychoeducational Development of Gifted and Talented Learners*. London: an Aspen Publication.
- Toomela, A. (2008.), *Noncognitive correlates of education. Learning and Individual Differences*
- Freeman, J. (2002): *Scientific Thinking in Gifted Children*, Proseedings of the NATo Advanced Research Workshop on Science Education: Talent recruitment and Public Understanding, Budapest, Hungary;

Интернет извори:

- <http://www.aagc.org>
- <http://www.apa.org/monitor/may03/cultivating.html>
- www.bgfl.org/services/gifted/default.htm
- <http://www.cde.state.co.us/gt/>
- http://www.childparenting.about.com/od/giftedchildren/Gifted_Children.htm
- <http://eric.ed.gov>
- http://www.geniusdenied.com/Articles/Record.aspx?rid=10581&NavID=13_0
- http://www.gifteddevelopment.com/What_is_Gifted/characgt.htm
- www.dnevnik.com.mk
- <http://www.hoagiesgifted.org/identification.htm>
- <http://www.hoagiesgifted.org/imposter.htm>
- <http://www.hoagiesgifted.org/characteristics.htm>
- <http://www.hoagiesgifted.org/perfectionism.htm>
- <http://www.hoagiesgifted.org/sensitivity.htm>
- <http://www.hoagiesgifted.org/underachievement.htm>
- http://www.kidsource.com/kidsource/content/giftedness_and_gifted.html
- http://www.kidsource.com/kidsource/content/giftedness_and_gifted.html
- <http://www.kidsource.com/kidsource/content4/creativity.eq.html>
- <http://www.kidsource.com/kidsource/content/brain.power.html>

Кеверески Лјупчо

University "Saint Kliment Ohridski"
Pedagogical Faculty, Bitola

**THE FUNDAMENTAL STRUCTURE OF THE MORAL AND ETHICAL
VALUES OF GIFTED IN MACEDONIA**

This paper is an attempt to diagnose the dominant moral and ethical value orientation of gifted in Macedonia, which are personal impulses of their implicit and explicit nature. Based on prognostic be projected futuristic social and occupational map. Inevitably the paper will be required correlation links traditional and contemporary challenges of human individualities.

The paper will be explored moral and ethical value orientation of 70 members of MENSA Macedonia. Based on empirical findings from the research we can assume a model framework for analyzing institutional and social transformations in the country.

We expect that the moral and ethical sensibility to this target group to be evident orientation for actual creators of the national strategy for the overall development of the country.

Key words: gifted, moral and ethical values, sensibility, transformations.

